

Оксана НІКА, д-р філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

e-mail: o.nika@knu.ua

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
Київ, Україна

НОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРО ФРАНЦИСКА СКОРИНУ

[Рецензія на книжкове видання: **Сергей Юрьевич Темчин.**

Издания Франциска Скорины: источники, интерпретации, бытование. Вильнюс : Институт литовского языка, 2022. 430 с. /

Sergejus Temčinas. Pranciškaus Skorinos leidiniai: šaltiniai, interpretacijos, funkcionavimas. Vilnius : Lietuvių kalbos institutas, 2022. 430 p.]

Нова наукова монографія про Франциска Скорину нещодавно опублікована в Інституті литовської мови/Lietuvių kalbos institutas (Вільнюс, Литва). Автор багатьох праць про Франциска Скорину і нової монографії зокрема – Сергій Юрійович Темчин (Sergejus Temčinas), габілітований доктор гуманітарних наук, провідний науковий співробітник Інституту литовської мови. Публікація нового дослідження пов'язана з відзначенням сеймом Литовської Республіки 2022 року як року Франциска Скорини і 500-ліття з часу видання його *Малої подорожньої книжки*. У ширшому сенсі монографія має важливе методологічне значення для розбору джерельної основи текстів Скорини, її впливу на техніки роботи перекладача, книжника, друкаря, для вивчення писемної культури і книгодрукування у Великому князівстві Литовському, розповсюдження і функціонування книг Скорини у просторовому і часовому аспектах.

Виклад матеріалу в монографії відрізняється продуманістю і чітким визначенням основних наукових принципів і положень, застосування яких рокує сутність проаналізованих питань, логіку доведення і дає нові результати. У дослідженні встановлено пріоритетність джерелознавчого підходу, що розглядає історичне джерело як явище культури, "є об'єктом вивчення різних

гуманітарних дисциплін, у зв'язку з чим джерелознавство нерідко розглядається як основа для інтеграції наук і міждисциплінарних досліджень, що дозволяє розкрити змістову значущість конкретного (речового, лінгвістичного, етнографічного, письмового, усного чи іншого) джерела як пам'ятки матеріальної та духовної культури, інформаційного ресурсу для вивчення і, відповідно, основи наукового пізнання людини, суспільства і світу загалом" (с. 16). Як доводить автор, джерелознавчий підхід домінує над змістовим, має передувати літературознавчому та історичному вивченню, щоб забезпечити адекватність наукових інтерпретацій. У монографії нове знання ґрунтується на широкому колі джерел, розумінні та встановленні способу їхнього залучення до творення тексту.

Наукова монографія складається зі вступу, шести розділів, висновків та бібліографічного апарату. Кожна з цих частин є цілісно поєднаною та розвиває дослідження кола джерел і способи роботи з ними Скорини.

У монографії запропоновано розгляд тих питань скоринознавства, які "залишаються недостатньо висвітленими в дослідницькій літературі або отримали в ній не цілком задовільне пояснення" (с. 15).

Дослідник аргументовано спростовує вже висловлені думки про буквальне сприйняття і неточне трактування тих перекладів, які Скорина (нібито) знав і міг застосувати в своїй роботі.

У дослідженні розглядаються друковані й рукописні тексти, що належать Скорині, встановлюється їхня залежність від вже відомих текстів, що їх Скорина застосував у різний спосіб до творення своїх книг. Важливо, що рукописні тексти, які, як вважають деякі дослідники, належать Скорині, можуть бути спростовані щодо їхнього авторства.

Маначинський список 1575–1577 рр. уміщує рукописні частини празьких друків Скорини, тому й інші частини, не відомі в його друках, були також приписані Скорині. Сказане стосується зокрема рукописної Передмови до 4-ї книги Ездри, щодо якої було висловлено здогад про вплив на творчість Скорини італійського гуманіста Дж. Піко делла Мірандоли. За пріоритетністю джерелознавчого підходу і хронологічною співвіднесеністю дат

С. Ю. Темчин встановив, що приписувана Скорині рукописна Передмова до 4-ї книги Ездри в Маначинському списку 1575–1577 рр. Острозького старозавітного зводу 1560-х є перекладом із Чеської Біблії Іржі Мелантриха 1556-1557 або 1560-1561 рр.

Про точність сформульованого висновку і цілісність дослідження цього рукописного списку свідчить продовження публікацій дослідника. Ця версія розширена і підкріплена новим матеріалом у статті С. Ю. Темчина*, що надрукована 2023 р. У статті автор продовжує зіставлення 4-ї Книги Ездри за двома джерелами – друкованою Чеською Біблією і рукописним Маначинським списком. На численних прикладах дослідник аргументовано доводить наявність текстових збігів. За хронологічним принципом він виключає належність цієї рукописної частини Маначинського списку 1575–1577 рр. авторству Скорини, який помер у 1551/52 р. Такий висновок також не підтверджує знайомство Скорини з працями Піко делла Мірандоли.

С. Ю. Темчин переконливо доводить, що деякі написання, як-от "нові" власні назви Скорини, на які звертали увагу попередні дослідники, мають інше пояснення. Зокрема, аргументовано спростовано деякі спроби тлумачення "нових" власних назв, які нібито були притаманні Скорині (Скóрин, Setro, Францискос). Написання *Бивлиа* дослідник пояснює іспанською вимовою давньогрецького тексту, що її перейняв, можливо, від особи, яка мала подібні особливості вимови, наприклад, від вчителя-іспанця, що навчав давньогрецькій мові.

Як можемо перекоонатися, деякі нові версії щодо постаті Скорини інколи можна вважати своєрідними сенсаціями. В окремих частинах монографії автор спростовує такі попередні висновки сучасних скоринознавців, наводячи протилежні думки щодо можливості та верифікованості таких висновків.

У монографії спростовані деякі стереотипи, що безпосередньо впливають з назви "Біблії руської", що вперше була надрукована для "люду посполитого". На увагу заслуговує зробле-

* Темчин, С. Ю. (2023). Маначинский ветхозаветный свод 1575–1577 годов: неизданные тексты Франциска Скорины или новый русскомовный перевод с чешского (4-я Книга Ездры)? *Slavica Slovaca*, 58(2), 316–321.

ний автором висновок, що Скорина прагнув писати церковно-слов'янською, відштовхуючись від форм "руської мови", тобто перетворював "руськомовну" стихію в церковнослов'янську, а не навпаки.

У кожному з розділів монографії простежується наскрізна думка, яка характеризує спосіб роботи Скорини з джерелами: він працював із різномовними джерелами (латинськими, чеськими, церковнослов'янськими), використовував їх не буквально, а скорочуючи або додаючи до них (це стосується як передмов до Книг Біблії, так і власне Біблійного тексту). Певна умовність простежується в тому, що Скорина міг зазначати одне джерело, а, як доводить джерелознавче дослідження, використовувати його опосередковано (порівняння Святого Письма з дивною рікою, яка одночасно мілка і глибока, так що агнець по ній бреде, а слон плаває).

У другому розділі монографії акцентовано увагу на біблійній текстології скорининських видань, що дає досліднику встановити опубліковані книги і також підготовлені до друку. Цілісно розглянуто скорининські Біблійні книги, а також Біблійні пісні Псалтиря (виданого двічі), літургічні читання в *Малій подорожній книжці*, цитати з Біблії, що містяться в передмовах. Значна варіантність біблійних цитат у передмовах порівняно з опублікованими ним Біблійними книгами, дає підстави сформулювати висновок, що Скорини "не прагнув формально слідувати якій-небудь версії (у тому числі своїй власній), а варіативними засобами передавав смисл Святого Письма" (с. 362). Виходячи зі встановленої біблійної типології, автор монографії аналізує цитати, встановлюючи в їхньому використанні різні джерела: "чеський вплив у передмовах зумовлено використанням відповідних джерел (які в основному залишаються невиявленими), а його відсутність в інтегральному тексті книги – наявністю у видавця її церковнослов'янської версії. У протилежному випадку повний текст характеризувався би таким самим чеським впливом, що і біблійні цитати передмов" (с. 144).

У монографії тексти Франциска Скорини розглянуті за різним місцем їхнього друкування у Празі та Вільно, за різним давнім зберіганням чи сучасним у бібліотеках України, Польщі

та інших країн. Зокрема, Маначинський список, про який йшлося вище, автор дослідження аналізує за трьома різними частинами цього списку, дві з яких зберігаються в бібліотеках Львова.

У зв'язку з цими важливими висновками було б цікаво розкрити місце/місця функціонування в XVI–XVII ст. конволюту з п'ятьма книгами Біблії 1519 року (Буття, Вихід, Левит, Числа, Повторення Закону), що нині зберігається в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ). У кожній частині цього конволюту збереглися маргіналії "руською" (часто полонізованою), польською, латиною, інтерлінерні написи цими мовами, що свідчать про змістовий і мовний вибір його власників/читачів.

Остання частина монографії, як зазначає автор, має інформаційну мету – "привернути увагу скоринознавців до маловідомих списків видань Скорини, що зберігаються в Національній бібліотеці Польщі (Варшава) (с. 357).

У праці висвітлено лише частину авторських досліджень. Як зазначає С. Ю. Темчин у вступі монографії, до її складу не увійшли скорининська гімнографія та євхографія, чому буде присвячено окреме дослідження.

Надруковані в монографії частини вже були апробовані на міжнародних конференціях, частково опубліковані, проте в монографії доповнені, розширені й скориговані. Одним із наукових заходів була Міжнародна наукова конференція "Франциск Скорина і книжна культура Відродження: до 500-ліття *Малої подорожньої книжки* Франциска Скорини" (Вільнюський університет, 2022).

Завдяки ґрунтовним студіям С. Ю. Темчина скоринознавство збагатилося новими дослідженнями, глибокими за висновками, логічними за доведеннями і переконливими для фахівців. Наукова монографія С. Ю. Темчина демонструє нове осмислення постаті Франциска Скорини і має важливе методологічне значення для характеристики особи книжника, створення і розповсюдження книг Скорини, текстових, культурних, соціальних взаємозв'язків періоду Великого князівства Литовського.

Проведене дослідження важливе для викладання університетських навчальних дисциплін історико-лінгвістичного циклу,

зокрема "Історії української літературної мови", спеціальних курсів із лінгводжерелознавства, лінгвотекстології, інтертекстуальності, для написання робіт студентами, аспірантами і докторантами. Науковий стиль автора монографії може бути зразком для вивчення в курсі з академічного письма і розвитку сучасних підходів у наукових дослідженнях.

Отримано редакцією журналу / Received: 02.11.23

Прорецензовано / Revised: 19.11.23

Схвалено до друку / Accepted: 05.12.23

Oksana NIKA, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0000-0001-6387-3835

e-mail: o.nika@knu.ua

Taras Shevchenko National University of Kyiv,

Kyiv, Ukraine

NEW RESEARCH ON FRANCYSK SKARYNA

[Review of the book: Sergejus Temčinas. Publications of Francysk Skaryna: Sources, Interpretations, Existence. Vilnius: Institute of the Lithuanian Language, 2022. 430 p.]